

Slovensko v roce parlamentních voleb a historických rozhodnutí

VLADIMÍR LEŠKA

Slovensko završí v tomto roce deset let své samostatné existence. Z historického pohledu je to nepatrný časový úsek, během něhož se v životě mnoha zemí neodehraje nic podstatného, co by se mělo dostat do učebnic dějepisu. Avšak zcela jinak je tomu u mladých států, které jsou v počáteční fázi svého začleňování do mezinárodních struktur, zejména probíhají-li v době bezprostředně po převratných změnách ve světovém vývoji. Slovensko uzavře první desetiletí své existence z perspektivního hlediska neobyčejně významným rokem; na jeho konci se uskuteční zasedání dvou mezinárodních institucí, jejichž nejvyšší představitelé přijmou mimořádně závažná rozhodnutí, která do značné míry předznamenají jeho budoucnost.

Listopadový summit Severoatlantické aliance v Praze by měl Slovenské republice (SR) vystavit pozvánku, aby se připojila k Washingtonské smlouvě. Prosincové zasedání Evropské rady pak téměř jistě zhodnotí stav její připravenosti na přijetí do Evropské unie (EU). Jakýkoli závěr, pozitivní či negativní, který vrcholné orgány obou těchto institucí přijmou, bude mít pro Slovensko historický význam. Kladná rozhodnutí by potvrdila, že nejen geograficky, ale i hodnotově je integrální součástí středoevropského prostoru. Záporná (i když mnozí slovenští politici jsou přesvědčeni o tom, že taková nebudou) by mohla jeho cestu mezi prosperující státy demokratického světa podstatně prodloužit nebo vážně zkomplikovat.

Která z variant má reálně nejpříznivější předpoklady, aby se prosadila? S jakými faktory, jež mohou ovlivňovat míru jejich pravděpodobnosti, je třeba počítat? Jaké důsledky by pro Slovensko a pro jeho nejbližší sousedy měla skutečnost, kdyby se naplnila zcela nebo částečně pesimistická varianta? Jaký bude další pravděpodobný vývoj v tom případě, pokud se pozitivní očekávání stanou realitou? Tyto a podobné otázky si kladou mnozí, kterým leží na srdci nejen budoucnost Slovenska, ale i stabilita ve středoevropském prostoru. V průběhu posledního roku prvního desetiletí jeho nezávislé existence se zřejmě v souvislosti s perspektivami evropské integrace objeví ještě řada dalších otázek, které definitivně odstraní až život.

Odpověď na neaktuálnější a v hromadných sdělovacích prostředcích nejméně diskutovanější otázku, zda se Slovensko stane členem Severoatlantické aliance, podle všeho naznačí již výsledek zářijových parlamentních voleb. Vytvoří-li slibný předpoklad pro kontinuitu politiky, kterou v uplynulých třech letech prosazovala současná vláda *M. Dzurindy*, je velmi pravděpodobné, že v dohledné době rozšíří počet členů NATO a bude mít i dobré vyhlídky, aby spolu se sousedy splnilo též podmínky pro přijetí do EU. Smyslem této stati je přiblížit situaci, v níž se slovenská společnost nacházela několik měsíců před významnými summity NATO a EU, jejichž rozhodnutí mohou mít pro ni historický význam. Volně přitom navazuje na stať *Dostihne Slovensko své sousedy na cestě do Evropské unie?*, která byla publikována na stránkách tohoto časopisu v roce 2000.¹

RESTY MINULOSTI A NÁROČNOST INTEGRAČNÍHO PROCESU

Všechny vlády SR od jejího vzniku deklarovaly snahu o získání členství v Evropské unii a v Severoatlantické alianci. Avšak teprve kabinet *M. Dzurindy*, který vzešel ze zářijových parlamentních voleb v roce 1998, učinil pro dosažení tohoto cíle komplex nezbytných po-

litických, ekonomických a legislativních opatření, která zemi reálně přiblížila k jeho naplnění. Výsledky, jichž Slovensko v procesu euroatlantické integrace dosáhlo, opravňují konstatovat, že vláda široké koalice pokládala členství v EU jednoznačně za „*strategický cíl a jednu z nejdůležitějších politických a ekonomických priorit SR*“,² jak to definovala ve svém programovém prohlášení. Rovněž v přípravě na členství v Severoatlantické alianci učinila řadu zásadních rozhodnutí, která přispěla jak k urychlení, tak i ke zkvalitnění tohoto procesu.

Při posuzování stavu, jehož Slovensko na počátku roku 2002 při plnění svých integračních záměrů dosáhlo, je vhodné připomenout některá negativní specifika, která významně oslabovala jeho pozici ve srovnání s nejbližšími sousedy a značně ztěžovala dosažení jeho záměrů. Obecně se zdůrazňuje zejména skutečnost, že negociační proces zahájilo ve srovnání s ostatními státy visegrádského seskupení s dvouletým zpožděním. To byl však pouze jeden z viditelných důsledků stavu, v němž se slovenská politická realita nacházela koncem roku 1998. Byl to onen pověstný vrcholek ledovce, jenž byl determinován hlubšími sociálně-ekonomickými, politickými, ale i sociokulturními faktory, které významně ovlivnily formování slovenské politické scény po listopadu 1989. I bez jejich podrobnější historické analýzy lze poměrně snadno dospět k závěru, že společným jmenovatelem problémů, které na pozici Slovenska jako uchazeče o členství v EU negativně působily a nadále ji v tomto směru ovlivňují, bylo jeho osamostatnění.³

Po vzniku SR jako suverénního státu stály před ní (stejně jako před ostatními postkomunistickými zeměmi) naléhavé a značně obtížné úkoly, vyplývající z procesu transformace ekonomiky a celé společnosti. Kromě toho byla však nucena téměř na zelené louce budovat infrastrukturu nového mezinárodněprávního subjektu. Přitom oba historické úkoly – transformaci a institucionální výstavbu suverénního státu – plnila v podstatně těžších ekonomických podmínkách než druhá následnická republika, s níž předtím koexistovala ve společném Československu. Obtížnost její východiskové situace určovaly v podstatě dvě základní příčiny: jednak celkově nižší ekonomická výkonnost (na konci roku 1992 měla Česká republika hrubý domácí produkt /HDP/ o 38,6 % vyšší než SR), jednak nevhodnost strukturální skladby hospodářství vůbec a průmyslu zvláště. Výrazným indikátorem této asymetrie následnických zemí byla míra nezaměstnanosti v době jejich vzniku. Zatímco v České republice na konci roku 1992 dosahovala 2,6 %, na Slovensku byla čtyřikrát vyšší – 10,4 %.

Ačkoli občané a politici SR disponovali dostatkem informací o rozsahu a charakteru negativních stránek rozpadu federálního státu na budoucí vývoj, a proto mohli být na jejich důsledky náležitě připraveni, počáteční pozice Slovenska při realizaci integračních záměrů byla ve srovnání se západním sousedem, a to nikoli vždy vlastní vinou, mnohem složitější. Efekt nepříznivých výchozích ekonomických podmínek při budování samostatného státu umocňovala též skutečnost, že přes veškeré dřívější zdůrazňování rovnoprávnosti Čechů a Slováků Bratislava nedisponovala stejným intelektuálním a administrativně-správním potenciálem jako Praha. Přitom metropole každé země hraje ve společnosti v době rodícího se politického systému a nově budované státnosti ještě důležitější roli než v ostatních obdobích její existence.

I když některá vědecká pracoviště a kulturní zařízení na Slovensku v jednotlivých směrech dosahovala výsledky srovnatelné s českými protějšky a někdy i lepší, pražské instituce v důsledku byrokraticko-centralistického uspořádání společnosti v předlistopadovém období na jedné straně částečně odčerpávaly slovenské kapacity, na druhé straně značně omezovaly možnosti rozvoje podobných struktur ve slovenském prostředí. Bratislava jako sídlo řídicího centra samostatného státu byla ve srovnání s Prahou na tom podstatně hůře i z hlediska kvalifikovaných odborníků použitelných k plnění obou úkolů – společenské a ekonomické transformace a výstavby infrastruktury nezávislého mezinárodněpolitického subjektu. Ačkoli se několik desetiletí oficiálně honosila statutem hlavního města republiky, jako součást periferie nebyla schopna svými kapacitami vytvořit pro přípravu

vlastních elit takové příznivé podmínky, jaké poskytovala Praha a metropole ostatních okolních států s dlouholetou tradicí.

Důsledky tohoto handicapu budou zcela překonány zřejmě až v časovém horizontu přibližně jedné generace. Nejmarkantněji se však projevovaly v úvodní etapě utváření představ a koncipování modelů uspořádání a fungování jednotlivých oblastí společenského i hospodářského života země. Převyšující personální poptávka nad nabídkou ve sféře politiky, ekonomiky, ale i státní správy a zájmových organizací oslabovala roli konkurence a soupeření v procesu obsazování důležitých míst, zejména na centrální úrovni. To způsobilo, že je často zastávali lidé s nižší kvalifikací a s neodpovídajícími morálními vlastnostmi.

Obtížnější startovací podmínky, ale i historické zkušenosti a tradice suverénní SR významně ovlivnily formování její politické scény. Před vznikem samostatného státu existovalo několik studií, které naznačovaly, jakým směrem by se měla jeho ekonomika a budování politického systému ubírat.⁴ Většinou byly však natolik obecné, že nemohly dát konkrétní odpověď na otázky, které nastolovala situace, v níž se Slovensko ocitlo v momentě rozdělení federace. Nebo naopak, jejich autoři se snažili o apologetiku národní samostatnosti a v souladu s tím formulovali i své odborné názory.⁵

Během počáteční fáze transformace ekonomiky a politického systému, která byla řízena převážně z Prahy, na Slovensku začaly procesy, s jejichž formou a někdy ani s obsahem značná část domácí politické elity nesouhlasila, a proto (kromě jiných důvodů) usilovala o nezávislost. Navíc, vzhledem ke kritickému vztahu k pražskému pojetí transformace se některé prvky federálního modelu na Slovensku realizovaly v deformované či neúplné podobě, což mnohdy oslabovalo jeho pozitivní stránky a ještě více zvýrazňovalo jeho negativa.

V podmínkách samostatnosti proto slovenská politická elita ovlivňovala další průběh procesu transformace převážně empiricky, a proto i značně subjektivisticky. Někdy přitom aplikovala princip negace postupů, o nichž se v prvních polistopadových letech rozhodlo na federální úrovni. (Nejznámějším příkladem je nahrazení metody kupónové privatizace vydáním dluhopisů FNM všem občanům.) Na jedné straně se formovala tzv. *slovenská cesta transformace*, na druhé straně narůstal potenciál jejich nesmiřitelných odpůrců.⁶ K politickým příčinám štěpení společnosti, které pramenily z rozdílného hodnocení významu samostatnosti a z diametrálně jiných východisek pro budování nové státnosti, se tak připojily i hluboké diference v názorech na koncepční řešení ekonomických problémů země.

Je proto pochopitelné, že většina stoupců rozdělení česko-slovenské federace patřila i mezi zastánce transformace podle specifických slovenských pravidel, jejichž hlavními autory byli blízcí spolupracovníci V. Mečiara. Ačkoli první premiér nezávislého Slovenska deklaroval zájem o jeho integraci do evropských i transatlantických struktur, dosažení tohoto záměru fakticky znemožňoval prosazováním vlastní cesty a sklonem k obhajobě myšlenek národně orientovaných intelektuálů, z nichž mnozí se obávali, že zapojením Slovenska do integračních procesů dojde k omezení jeho státní suverenity. Významné křídlo v HZDS, jehož byl zakladatelem, zejména v počáteční fázi jeho formování představovali euroskeptici. Ve snaze obhájit dosažené mocenské pozice se uchyloval k porušování demokratických principů, ignoroval politickou pluralitu a pravidla právního státu. Tím zmařil šanci SR integrovat se do evropských a transatlantických struktur společně s jejími sousedy.

Propastné rozdíly v názorech na hledání optimálních odpovědí na naléhavá politická a ekonomická témata slovenské společnosti přispívaly k prohlubování polarizace nejen politických elit, ale i široké veřejnosti. V prvních letech existence samostatného státu, v podmínkách nedostatečně rozvinutých demokratických institucí, poměrně nízké politické kultury⁷ a v prostředí postrádajícím spolehlivé pojistky proti snahám o zneužití moci ke skupinovým cílům se prosadily síly, které vsadily na národně orientované, převážně do minulosti zahleděné vrstvy společnosti. Jejich reprezentanti si udržovali, i když mírně klesající, ale stále poměrně značnou podporu voličů, a to i přesto, že veřejnost měla možnost seznámit se s jejich zjevnými politickými i odbornými chybami. Nekritický vztah vůči no-

sitelům těchto koncepcí významněji neovlivnila ani odhalení, že se někteří z nich v souvislosti s výkonem státních funkcí dopouštěli nezákonností.

ZÁSADNÍ OBRAT SMĚREM K EVROPĚ – PARLAMENTNÍ VOLBY V ROCE 1998

Nová vládní koalice, vytvořená fakticky z deseti politických subjektů, reprezentujících v podstatě celou šíři politického spektra,⁸ nejenže nemohla navázat na solidnější základnu prointegračních kroků své předchůdkyně, ale naopak byla nucena překonávat mnohé důsledky její pozůstalosti, které působily zcela obráceným směrem. Ozdravné a korekční operace vyčerpávaly potenciál kabinetu *M. Dzurindy* a znesnadňovaly mu, aby se koncentroval na plnění zahraničněpolitických priorit a na podporu progresivních tendencí ve vnitropolitickém vývoji. Navíc se musel vypořádávat s jevy objektivního charakteru a s dědictvím historického vývoje Slovenska. Nejvýznamnější místo mezi pozůstatky minulosti, které obsahovaly značný retardační potenciál, zaujímal problematika národnostních menšin⁹ a stupeň připravenosti pracovníků státního aparátu na zvládnutí úkolů spojených s přípravou na přijetí do integračních seskupení.

Váжным handicapem široké vládní koalice byla skutečnost, že se skládala z politických subjektů nejrůznější ideové orientace.¹⁰ Jejimi tmelícími prvky byla jednak snaha o integraci do evropských a transatlantických struktur, jednak *antimečiarismus*. S blížícím se koncem funkčního období a s přípravou startovacích pozic do příštích parlamentních voleb se však jednotící efekt obou fenoménů postupně vytrácel v důsledku přednostního prosazování stranických zájmů a pokusů o zřetelnou sebeidentifikaci.¹¹ Přesto se jí podařilo prosadit řadu významných opatření jak v oblasti legislativní (přímá volba prezidenta, novela Ústavy SR, reforma veřejné správy aj.), tak i ve sféře ekonomické (obnovení makroekonomické stability, privatizace převážné části státních podniků) a finanční (ozdravení a privatizace bankovníctví atd.).

Vládní koalice vzhledem ke své širokospektrálnosti však v procesu přijímání důležitých rozhodnutí ztrácela mnoho času při hledání akceptovatelných kompromisů. Proto se jí často nedařilo dodržovat dohodnutý harmonogram postupu ani při řešení klíčových otázek souvisejících s integračními úkoly. Posunutí řady důležitých rozhodnutí do druhé poloviny volebního období zvyšovalo nebezpečí, že je tato vládní garnitura již neprosadí, a když ano, tak jen v okleštěné podobě.

Postup opozice, její složení a osobní ambice lídrů jejích stran a priori vylučovaly možnost, že by konstruktivně přispívala k překonání problémů, jež se ve vztazích mezi koaličními partnery nakupily. Právě naopak. V podstatě všechny tři nejdůležitější nevládní politické subjekty¹² parazitovaly na dílčích sporech mezi koaličními stranami a snažily se je využívat ke svým úzce partajním cílům. Při každé vhodné příležitosti vnášely mezi ně vzájemnou nedůvěru a ve společnosti podněcovaly protivládní nálady a nespokojené voliče přetahovaly na svou stranu. Soustavně vrážely klín zejména mezi levicově orientovanou politikou a reprezentanty maďarské menšiny.

I když jak HZDS–LS, tak i SMER deklarovaly zájem o integraci do EU a do NATO, svým přístupem k většině návrhů vládní koalice, které měly přispět k přiblížení Slovenska k jejich standardům, zpravidla dokazovaly opak. Světlou výjimkou byl jejich přístup ke schvalování strategických dokumentů vymezujících rámec bezpečnostní politiky SR.

EKONOMICKÁ SITUACE SR ROK PŘED PARLAMENTNÍMI VOLEBAMI A JEJÍ ODRAZ V POLITICKÉ ATMOSFÉŘE SPOLEČNOSTI

Počátkem roku 2002 se jako velmi vážný problém vnitropolitického vývoje, jenž by mohl integrační záměry vládní koalice vedené *M. Dzurindou* nesmírně zkomplikovat, zdála sociální situace slovenských občanů. Vládě se sice podařilo stabilizovat hospodářství na makroekonomické úrovni, a to především za cenu značných restrikcí, avšak zásadní obrat na úrovni podnikové sféry se do té doby nedostavil. Reálné příjmy většiny obyvatelstva nadále klesaly či stagnovaly. Malí a střední podnikatelé si stěžovali na vysoké daňové za-

tížení. Příliv zahraničních investic, i když ve srovnání s předcházejícími lety výrazně vzrostl, zatím nevyvolal očekávaný efekt. Především nepřispěl k takovému zvýšení počtu nových pracovních příležitostí, který by nahradil zrušená místa ve zkrachovaných provozech. Restrukturalizace na mikroekonomické úrovni vzhledem k nedostatku volného kapitálu neprobíhala uspokojivým tempem, což se projevovalo nejen trvale mimořádně vysokou nezaměstnaností, ale i dlouhodobě pasivní obchodní bilancí a prohlubujícími se rozdíly v ekonomické a sociální úrovni mezi jednotlivými regiony.

Přestože trendy některých parametrů hospodářského vývoje Slovenska v roce 2001 naznačovaly poměrně slibnou perspektivu, bylo málo pravděpodobné, že by ekonomické výsledky podstatným způsobem zvýšily popularitu politiků vládních stran a přispěly k zásadnímu obratu ve volebních preferencích. Nevyhnutelná úsporná opatření v oblasti veřejných financí postihla nejen všechny sféry závislé na příjmech ze státního rozpočtu (zejména zdravotnictví a školství), ale dotkla se rovněž orgánů státní správy a samosprávy a justice. Zpoždování reformem systému sociální pomoci a ochrany způsobovalo soustavné zvyšování požadavků na jeho finanční zabezpečení. Vzdávající deficit soustavy důchodového a zdravotního pojištění ohrožoval jejich samotnou podstatu i princip solidarity. Nespokojenost s nízkými příjmy hlasitě projevovала nejen většina manuálně pracujících, ale i pedagogové a zdravotníci. Omezení státních dotací významně pocítila rovněž kulturní a osvětová zařízení.

I když slovenská společnost za vlády *M. Dzurindy* procházela složitou fází transformace, která od občanů vyžadovala značné oběti a odříkání, nehrozilo, že by sešla z nastoupené cesty. I když odboroví předáci stále dramatičtěji obviňovali vládní koalici z asociální politiky, a to zejména ve druhé polovině volebního období, neměli dost argumentů, aby proti jejím reformním krokům postavili většinu veřejnosti. Základní směr transformačních opatření kabinetu *M. Dzurindy* odpovídal zájmům integrace Slovenska do euroatlantických struktur a byl v souladu s požadavky přibližování slovenského právního systému k legislativě EU.

Kabinet *M. Dzurindy* převzal vládní pravomoci za situace, kdy se ve slovenské ekonomice vyčerpaly zdroje extenzivního růstu. Do té doby poměrně vysoká dynamika hospodářského vývoje se začala snižovat. Nejrizikovějším prvkem předcházející etapy byla prohlubující se makroekonomická nerovnováha, která kulminovala právě v době střídání vládních garnitur. Tento vývoj byl podle názoru jak vládních ekonomů, tak i nezávislých expertů dlouhodobě neudržitelný. Proto se nová vláda rozhodla přijmout komplex stabilizačních opatření, která si však vyžádala značné oběti zejména v sociální oblasti. Podmínky, za nichž se k uskutečnění ozdravných kroků odhodlala, byly navíc ztíženy důsledky odkládaných transformačních reforem a netransparentností velké privatizace.

Vládě se ve spolupráci s *Národnou bankou Slovenska* (NBS) přes nepříznivý vliv některých vnějších faktorů (např. růst ceny ropy na světových trzích a oslabení kurzu EUR vůči dolaru) vcelku dařilo zpomalovat růst hrubého zahraničního dluhu a zvyšovat devizové rezervy NBS. Devalvace koruny koncem roku 1998 a některá administrativní opatření přispěly k tomu, že export rostl rychleji než import. Obchodní a následně i platební bilance se začaly dočasně zlepšovat.¹³ V době výměny vládních garnitur se odehrál poměrně ostrý zápas o zajištění stability slovenské měny. V důsledku kumulovaného vlivu několika negativních vnitřních i vnějších faktorů začala prudce klesat její hodnota.¹⁴ Pád kurzu SKK se zastavil až tehdy, když se nový kabinet odhodlal k razantním úsporným opatřením. Po tomto výrazném oslabení koruny v říjnu 1998 se její kurz vcelku ustálil a od té doby se pohybuje na úrovni, kterou experti pokládají za přiměřenou podmínku její stability.

Součástí ozdravných opatření kabinetu *M. Dzurindy* byly poměrně rozsáhlé úpravy regulovaných cen, které předcházející vláda ponechávala z politických důvodů na velmi nízké úrovni. Po zdražení elektrické energie, plynu, dopravy, vody a nájemného se inflace v roce 1999 zvýšila na 10,6 %, avšak vrcholu dosáhla v roce 2000, kdy vzrostla na 12,2 %. Od té doby stále klesala a její úroveň se v roce 2001 snížila na 7,7 %. V roce 2002 by ne-

měla podle odhadu NBS překročit 6 %. Podnikatelské aktivity zaměřené na restrukturalizaci slovenské ekonomiky významně brzdily vysoké úrokové sazby, udržované kabinetem *V. Mečiara*. Po opatřeních vlády *M. Dzurindy* se průměrná úroková sazba, která předtím dosahovala 23,5 %, výrazně snížila a úroky na mezibankovním trhu při dvanáctiměsíční splatnosti v březnu 2001 dosáhly 7,62 %.

Na zlepšení makroekonomických ukazatelů Slovenska pozitivně reagovaly i světové ratingové společnosti. Nejznámější agentury Moody's a Standard & Poor's změnilly již v listopadu 1999 negativní výhled na stabilní. Druhá jmenovaná agentura koncem října 2001 zařadila Slovensko do investičního pásma (BBB-). O několik dnů později zvýšila jeho ratingové hodnocení i agentura Moody's.¹⁵ Zlepšující se obraz vývoje ekonomiky po nástupu vlády široké koalice přispěl i k tomu, že se SR koncem roku 2000 stala 30. členem prestižní světové organizace OECD.¹⁶

Z hlediska budoucnosti Slovenska bylo velmi důležité, že stabilizační opatření kabinetu působila na vývoj jeho ekonomiky ozdravně. Obnovení makroekonomické rovnováhy se v polovině roku 2000 začalo projevovat i zvyšováním výkonnosti hospodářství a opětovným růstem HDP. Koncem roku 2000 se tento ukazatel přiblížil ke 3 % a meziročně dosáhl 2,2 %. I přes negativní vliv externích faktorů (počínající recese v USA a zpomalení ekonomického růstu v členských státech EU) přírůstek HDP za rok 2001 představoval 3,3 %.¹⁷ Ekonomické experty uspokojoval i vývoj průmyslové produkce, která se zvyšovala dlouhodobě a jejíž meziroční růst v září 2001 o 4,3 % potvrdzoval, že oživení slovenské ekonomiky mělo solidní základy. Od poloviny roku 2000 rostla též stavební produkce.

Zlepšené mezinárodní postavení SR po nástupu vlády *M. Dzurindy*, její přijetí do OECD, ale i pozitivní výsledky ekonomiky a zvýšený rating se projevily rovněž růstem důvěry zahraničních investorů vůči podnikatelskému prostředí. V roce 2000 zaznamenala historicky nejvyšší příliv přímých zahraničních investic, kdy jejich výše (2,032 mld. \$) překročila souhrnnou hodnotu zahraničních kapitálových vstupů do slovenské ekonomiky za předcházejících devět let. Nadále však přetrvával nižší zájem zahraničních firem o investování do nových výrobních kapacit, které by přispěly ke zvýšení počtu pracovních míst a k urychlení procesu restrukturalizace mikroekonomiky. Kabinet *M. Dzurindy* se o to snažil vytvořením příznivého legislativního rámce pro vstup přímých zahraničních investic, osvobozením importu strojů a zařízení od dovozních tarifů a zákonem o průmyslových parcích. Ve zvýšeném přílivu zahraničních investic spatřoval jednu z hlavních cest řešení nejbolestivějšího problému slovenské společnosti – mimořádně vysoké nezaměstnanosti.

VYSOKÁ NEZAMĚSTNANOST – VÁŽNÝ SOCIÁLNÍ A POLITICKÝ PROBLÉM SLOVENSKÉ SPOLEČNOSTI

Přesto, že vláda o této problematice během svého funkčního období jednala několikrát a v roce 2001 se jí zabýval dokonce i parlament, efektivní způsob zvyšování počtu pracovních příležitostí byl stále v nedohlednu. Míra nezaměstnanosti se dlouhodobě pohybovala kolem 19 % a nárazově v některých měsících roku 2001 překročila i dvacetiprocentní hranici. Přitom prognózy neočekávaly žádné zlepšení ani v roce 2002.¹⁸ V některých okresech byla bez zaměstnání až třetina práceschopného obyvatelstva.

Důsledky vysoké nezaměstnanosti se nejen negativně promítaly do sociální situace velké části obyvatelstva, ale významně ovlivňovaly i celou sféru politiky. Podle průzkumu veřejného mínění z počátku roku 2001 až 82 % dotázaných občanů považovalo nezaměstnanost za nejaktuálnější problém slovenské společnosti.¹⁹ Přesvědčení o mimořádné závažnosti důsledků tohoto jevu u tak velkého množství lidí pramenilo z obecného poznání, že vláda nebyla schopna za dobu svého působení najít řešení, která by vedla k přijatelným výsledkům. Občané i ekonomičtí experti vcelku s pochopením přijímali stav, který nastal v důsledku odstraňování přezaměstnanosti a po likvidaci neefektivních provozů. Děsila je však realita a zejména perspektiva vývoje tohoto ukazatele využívání nejceňnějšího potenciálu země.

Vysoká nezaměstnanost odčerpávala beztak nepostačující finanční zdroje na zajištění rozvoje ostatních oblastí závislých na příjmech ze státního rozpočtu. Vážné nebezpečí pro budoucnost slovenské společnosti vyplývalo zejména z věkového a národnostního složení nezaměstnaných. Až 45 % z nich tvořili mladí lidé do 29 let. Ještě vážnější obavy vyvolávala míra nezaměstnanosti občanů romské menšiny, která značně přesahovala celostátní průměr a v některých oblastech východního Slovenska se blížila k absolutní hodnotě 100 %. Spolu s nevyhovujícími podmínkami bydlení, se stíženým přístupem ke vzdělání a k sociálním službám to byla často hlavní příčina migrace značné části Romů do členských států EU.

Menšinové souvislosti tak posouvaly problém vysoké nezaměstnanosti z roviny ekonomicko-sociální do roviny politické a v řadě aspektů i do mezinárodněpolitické. S blížícími se parlamentními volbami se nezaměstnanost stávala tématem nanejvýš politickým. Opozice jej využívala jako velmi účinný argument v boji proti vládní koalici s cílem bagatelizovat její podíl na ozdravení slovenské ekonomiky a znevážit její zásluhy o podstatné zlepšení mezinárodního postavení země. Vcelku úspěšně se jí to dařilo.

OVLIVNÍ SOCIÁLNÍ SITUACE CHOVÁNÍ VOLIČŮ?

Značný rozruch v politických kruzích i v hromadných sdělovacích prostředcích vyvolaly výsledky průzkumu veřejného mínění provedeného počátkem března 2001. Podle nich až 65,4 % dotázaných vyslovilo domněnku, že vývoj na Slovensku jde nesprávným směrem. Opačný názor sdílela pouze pětina respondentů (20,8 %). Uvedená čísla v podstatě odrážela úroveň vnímání vlastní aktuální finanční situace respondenty. Více než 60 % respondentů ji totiž pokládalo za horší než v době nástupu vlády *M. Dzurindy* v roce 1998, zatímco za zlepšenou ji označilo pouze necelých 7 % dotázaných.²⁰

Prognózy vývoje hospodářství Slovenska (růst HDP v roce 2002 by měl dosáhnout 3,8 %²¹ a během 2–3 let by se měl postupně dostat až na 6 %) naznačovaly možnost pozvolného zlepšování sociální situace jeho obyvatelstva. Avšak aktuální stav počátkem roku 2002 a předpokládaný vývoj ve zdravotnictví, ve školství a v sociální oblasti nevyvolávaly příliš radostné nálady ve společnosti. Společným jmenovatelem všech těžkostí uvedených rezortů byl katastrofální nedostatek finančních prostředků. Ochromoval chod nemocnic, omezoval rozsah poskytovaných služeb, vnášel napětí do hospodářských vztahů mezi subjekty, které se na řízení a zabezpečení zdravotní péče podílely, a především vyvolával velkou nespokojenost mezi zdravotnickými pracovníky.

Neméně složitá byla též situace ve slovenském školství. Političtí představitelé se po vzniku suverénního státu snažili vzdělávací systém přizpůsobovat potřebám mladé republiky, avšak většinou bez ucelenější koncepce. Na jedné straně přibýlo několik nových vysokých škol, na druhé straně stát neměl dostatek prostředků na zajištění spolehlivého chodu nezbytných vzdělávacích zařízení pro veškerou mladou populaci. Obecný nedostatek financí se projevoval i v míře státní podpory rozvoje vědy a techniky. Slovensko pro tuto oblast v roce 2000 vyčlenilo ze státního rozpočtu 0,36 % HDP v přepočtu na jednoho obyvatele, tj. asi polovinu toho, co do ní dávaly ostatní země visegrádské čtyřky. Přitom průměr v členských státech EU dosahoval 0,9 %.

Základním předpokladem řešení problémů v uvedených rezortech i v sociální oblasti bylo uskutečnění reformních kroků, které by zvýšily výkonnost této sféry a zajistily efektivní využívání dostupných prostředků. Bez rozsáhlých úvěrů však některé z nich nebylo možné uskutečnit. Světová banka projevila zájem poskytnout Slovensku nezbytné prostředky za předpokladu, že bude v avizovaných reformách pokračovat. Důsledně přitom zvažovala rizika, která by mohla ohrozit jejich realizaci. Podle jejího hodnocení největší rizika pro příští vývoj Slovenska z hlediska dokončení transformačních kroků a reformem a tím nepřímo i pro jeho připravenost na vstup do EU představovaly politické nejistoty spojené s parlamentními volbami. Analytici Světové banky však očekávali, že politika i činnost jak současné, tak i budoucí vlády budou nasměrovány na pokračování reformem.

Vycházeli přitom ze skutečnosti, že Slovensko se již stalo členem OECD a v přístupových jednáních s EU dosahovalo velmi pozitivní výsledky. Optimisticky hodnotili i prohlášení hlavní opoziční strany, která v poslední době deklarovala závazek, že se bude snažit pokračovat v integračním úsilí.²²

OCENĚNÍ ZAHRANIČNĚPOLITICKÝCH ÚSPĚCHŮ, ZKLAMÁNÍ Z VNITROPOLITICKÉHO VÝVOJE

Nejvýznamnější dominantou politické reality Slovenska necelý rok před pravidelnými parlamentními volbami byla skutečnost, že se zařadilo mezi nejdůležitější kandidáty nejbližší vlny rozšíření EU a že se s ním počítá jako s jedním z nejlépe připravených uchazečů o členství v Severoatlantické alianci. Je to nesporně největší úspěch, kterého slovenská politická elita dosáhla nejen za dobu posledního volebního cyklu, ale i od vzniku samostatného státu vůbec.

Zahraničněpolitické úspěchy vlády široké koalice jsou natolik zřetelné a nezpochybnitelné, že je nemožno zamlčet ani její nejnesmiřitelnější odpůrci. Přitom však nelze opomenout ani výsledky, jichž dosáhla na vnitropolitické scéně. Bez nich, zejména v oblasti rozvoje demokratických principů a při budování pluralitní společnosti, by se nezlepšilo ani mezinárodní postavení Slovenska a ani představitelé demokratických států by v tak krátké době vůči němu neobnovili svou důvěru.

Ani to však nestačilo, aby vládní koalice u voličů získala odpovídající přízeň. Ti ji neposuzovali optikou politologů, ale prizmatem problémů, s nimiž se denně potýkali v sociální oblasti, ve školství a ve zdravotnictví, při zajištění své osobní bezpečnosti a v dalších sférách podmiňujících jejich celkovou životní úroveň. Slovenští sociologové často zdůrazňovali, že právě tento ukazatel podstatně ovlivní rozhodování velké části občanů, které straně mají dát svůj hlas. Preference většiny politických subjektů vládní koalice²³ potvrzovaly, že většina Slováků nebyla se svou životní úrovní a s jejím vývojem v době působení kabinetu *M. Dzurindy* příliš spokojena. Vnímání negativních stránek tohoto ukazatele umocňovala i srovnávání se sousedy. Jako komparační kritérium se nejčastěji používala průměrná mzda. Ta byla na Slovensku v roce 2000 v rámci zemí visegrádské čtyřky vyjádřená v dolarech sice jednoznačně nejnižší, protože dosahovala pouze 247,4 \$ (Polsko – 442,7 \$, Česká republika – 349,6 \$, Maďarsko – 310,8 \$), ale reálný stav odrážela značně zkresleně. Přesněji jej charakterizovala úroveň HDP v přepočtu na paritu kupní síly na obyvatele. Podle tohoto parametru Slovensko dosahovalo 11 260 \$, Česká republika 13 750 \$, Maďarsko 12 230 \$ a Polsko 9 440 \$.²⁴

Nespokojenost občanů se životní úrovní zřejmě zastínila pozitivní efekt řady významných změn, uskutečněných za poslední tři roky na domácí politické scéně, jakož i to, že orgány EU zařadily Slovensko mezi státy s tržní ekonomikou. Negativní názory většiny lidí na hodnocení výsledků práce kabinetu *M. Dzurindy* se však zřejmě neutvářely pouze na základě percepce stavu vlastní životní úrovně. Výrazně k tomu přispěly i hromadné sdělovací prostředky, které akcentovaly především dílčí aktuální negativní jevy, aniž by věnovaly úměrnou pozornost pozitivním stránkám vývoje slovenské společnosti v širším kontextu.

Na značně deformovaném zobrazování poměrně obtížné situace slovenské společnosti se navíc podíleli nejen opoziční politici, ale i mnozí neuspokojení exponenti koaličních stran, kteří ji interpretovali velmi černě. I jejich zásluhou občané hodnotili vnitropolitický vývoj příliš skepticky. Krajně kritické vnímání práce ústavních orgánů se projevovalo jistou schizofrenií veřejného mínění. Na jedné straně vládu a směr vývoje, na němž se rozhodujícím způsobem podílela, vnímalo převážně velmi negativně. Na druhé straně většina občanů SR se s vládní koalicí ztotožňovala v otázce její nejvýznamnější politické priority, kterou byl vstup země do EU. Tím nepřímou vyjadřovala souhlas i s hlavní obsahovou náplní činnosti vlády *M. Dzurindy*. Dokazovala to výrazná podpora této strategické linie ze strany obyvatelstva. Se vstupem Slovenska do EU dlouhodobě na základě údajů různých domácích a zahraničních agentur souhlasilo 60–70 % slovenských občanů,

podle průzkumu veřejného mínění *Národního osvetového centra* v červenci 2001 dokonce až 74 %.²⁵ Údaje z počátku roku 2002 tento trend potvrzovaly, podle agentury MVK v lednu 2002 vstup Slovenska do EU podporovalo 81 % jeho občanů.²⁶

V čem tedy spočívaly hlavní příčiny vysokého stupně nespokojenosti s prací vládní koalice vedené *M. Dzurindou*? Úkoly, které si před sebe postavila, byly v plném souladu s národně-státními zájmy Slovenska a zcela odpovídaly budoucím potřebám jeho občanů. Lze dokonce říci, že i směry postupů při jejich prosazování byly adekvátní a plně respektovaly vnitropolitické možnosti SR a zahraničněpolitické prostředí, v němž se v tomto volebním období nacházela. Hlavní příčina nikoli zcela uspokojivých výsledků práce, které poskytovaly politickým oponentům vládní koalice a komentátorům hromadných sdělovacích prostředků rozsáhlý seznam témat, jež mohli tvrdě napadat, spočívala především ve zdlouhavosti a komplikovanosti postupů při realizaci stanovených cílů. Opozice i hromadné sdělovací prostředky často kritizovaly i výslednou podobu výstupů, které vládní koalice při plnění svých záměrů dosáhla.

Oba jevy – zdlouhavost postupů a jistá nedokonalost formy, ale mnohdy i obsahu přijatých opatření – byly zaviněny složitými poměry, které jsou charakteristické pro jakoukoli širokospektrální koalici a jež v podstatě od vzniku *Dzurindova* vládního seskupení ovlivňovaly i jeho výkonnost. Postupem času se působení negativních stránek, vyplývajících z politické různorodosti, na jeho produktivitu ještě znásobilo. Přesto kabinet premiéra *M. Dzurindy* splnil za tři roky svého působení dva klíčové a řadu dalších závazků v rámci přípravy země na vstup do EU, obsažených v dokumentu *Partnerstvo pre vstup*, a množství úkolů v rámci *Národního programu přípravy SR na členstvo v NATO* (NP PRENAME) a *Akčního plánu přípravy na členství v Severoatlantické alianci* (MAP).

Vládní koalice přijetím novely Ústavy SR (23. 2. 2001) a zahájením reformy veřejné správy²⁷ položila základy nejen k přiblížení slovenské legislativy ke standardům EU a členských států NATO, ale i k decentralizaci veřejné správy v souladu s požadavky moderního demokratického státu. Novela Ústavy prohloubila účinnou ochranu základních práv a svobod občanů SR a vytvořila lepší podmínky ke splnění principu právního státu a dělby moci v ústavním systému SR, který výrazně zkvalitnila. Vytvořila nezbytný legislativní prostor pro plnění závazků, jež pro SR vyplývají z uzavřených mezinárodních smluv a z jejího případného členství v Severoatlantické alianci.

K nejdůležitějším z hlediska integrace Slovenska do euroatlantických struktur a k nejobtížnějším úkolům z hlediska realizace, které si vládní koalice v tomto období vytyčila, patřila reforma veřejné správy. Vládní politické subjekty se dlouho nemohly dohodnout především na počtu a geografických hranicích vyšších územních celků (VÚC). V tomto zápase se střetávala pojetí vycházející ze zásad občanské společnosti se snahou o minimální oslabení centrální moci státu. Nejvíce jej však komplikovaly pokusy o uplatnění etnického principu. Náročnost úkolu ilustrují tři časové údaje; strategii reformy veřejné správy vláda schválila již v srpnu 1999, nezbytnou legislativu parlament přijal až v říjnu 2001, v praxi se přitom začala realizovat za necelé tři měsíce – od 1. 1. 2002.²⁸ Spor o vytvoření VÚC s převahou občanů maďarské národnosti se vyhroutil do rozměrů, které ohrožovaly další existenci vládní koalice. Nakonec se podařilo její rozpad odvrátit a poslanci vládních stran schválili legislativu nezbytnou pro rozsáhlý přenos kompetencí z centra na regiony.

KATALYZÁTOR SPORŮ VE VLÁDNÍ KOALICI – BLÍŽÍCÍ SE PARLAMENTNÍ VOLBY

Dramatické situace ve vztazích mezi partnery vládního seskupení vznikaly i v souvislosti s přípravou a provedením privatizace některých přirozených monopolů. Na přelomu let 1999 a 2000 probíhal zápas mezi politiky SDL a pravicovou částí vládní koalice o pojetí transformace *Slovenských elektrární* (SE), jež byla nezbytným předpokladem privatizace elektroenergetiky. Navenek se jevil jako spor o osobu generálního ředitele a předsedy představenstva a. s. SE *Š. Košovana*, jehož do této funkce nominovali levicovní demokraté. Tehdejší šéf SDL a předseda parlamentu *J. Migaš* se měsíc po jeho odvolání (13. 4. 2000)

pokusil o vendetu. Z iniciativy opozice se v ten den konala mimořádná schůze NR SR, která jednala o vyslovení nedůvěry premiéru *M. Dzurindovi*. *J. Migaš* se emotivním vystoupením připojil k požadavku HZDS–LS a hlasoval pro odvolání svého koaličního partnera.

Vztahy ve vládní koalici se ještě více zostřily poté, když se v listopadu 2001 na 7. sjezdu SDL stal jejím předsedou *P. Koncoš*.²⁹ Těžkou porážkou na něm utrpělo reformní křídlo, reprezentované především *P. Weisssem*, *M. Ftáčnikem* a *B. Schmögnerovou*. Nový Republikový výbor (RV) SDL se rozhodl posledně jmenovanou zbavit funkce ministryně financí, čímž v poslední dekádě ledna 2002 vyvolal vážný konflikt ve vládním seskupení. Hrozbu odchodu levicových demokratů z koalice oddálila teprve *B. Schmögnerová* svou abdikací, kterou 28. 1. 2002 předala prezidentu SR. I když RV SDL zdůvodnil požadavek jejího odchodu z ministerského křesla tím, že ve své funkci neprosazovala principy levicové politiky, hlavní cíl, jež sledoval jejím odstraněním, byl jiný: usnadnit vedení SDL změnu pravidel privatizace vysoce lukrativního *Slovenského plynárenského podniku* (SPP), protože *B. Schmögnerová* jako členka vlády s tím nesouhlasila. Další průběh zápasu o privatizaci SPP, která byla nakonec v polovině března 2002 úspěšně završena prodejem 49 % balíků jeho akcií mezinárodnímu konsorciu, odhalila hloubku krize levicových demokratů. Bývalá ministryně financí *B. Schmögnerová* opustila SDL spolu s jedním z jejích zakladatelů – s *P. Weisssem*. Dne 1. 3. 2002 oba jmenovaní požádali o registraci nového politického subjektu – *Sociálnodemokratickej alternatívy* (SDA).³⁰ Volební preference SDL poté klesaly i nadále, počátkem března 2002 by ji volilo jen 2,3 % respondentů.

S blížícím se koncem volebního období se vnější projevy politických a ideologických rozdílů mezi jednotlivými koaličními partnery stupňovaly, i když latentně existovaly v podstatě od samotného počátku. Nejvyhraněnější podobu při řešení obsahových stránek problémů nabývaly mezi SDL na straně jedné a SMK a DS na straně druhé. Avšak akceschopnost koalice stejně významně oslabovaly rovněž konflikty uvnitř jejího nejsilnějšího politického subjektu – SDK.

Vztahy mezi mateřskými stranami a jejím předsedou a premiérem *M. Dzurindou* se zkomplikovaly již poté, kdy oznámil rozhodnutí založit svou SDKÚ. Ještě více se zostřily po jejím Ustavujícím kongresu v listopadu 2000, na němž se stal jejím předsedou. Postupem času vyprchával i tmelící efekt *antimečiarismu*, který spolu s integračními ambicemi politických subjektů, tvořících vládní seskupení, přispíval k jeho počáteční soudržnosti.

Jednou z významných příčin vzrůstajícího napětí v tomto bloku byla již vzpomenuť skutečnost, že převážná část slovenských občanů vnímala výsledky, jichž za dobu svého působení dosáhl, značně kriticky až odmítavě. Zřejmě největší zklamání u voličů koaličních stran vyvolal však rozpor mezi prohlášeními a praxí jejich politiků v oblasti boje proti korupci, klientelismu a účelovému politikaření. Nesplnilo se jejich očekávání, že se nebudou opakovat jevy, které ostře kritizovali u předcházejícího kabinetu. Kabinetu *M. Dzurindy* se navíc nepodařilo dostatečně přesvědčivě a v plném rozsahu prokázat oprávněnost dřívějších obvinění z privatizačních podvodů a z ekonomické kriminality, jichž se měli v uplynulém volebním období dopustit vládní politici a jejich sponzoři.

To opozici usnadňovalo obhajobu své dřívější vládní politiky a zpochybňování pozitivních výsledků, jichž její protivníci v řadě oblastí bezpochyby dosáhli. Rovněž tato propagandistická taktika přispívala k tomu, že se občané odvraceli od vládních stran a vychodiska ze svých každodenních problémů hledali v slibovaných řešeních politiků, kteří nenesli za aktuální směřování země žádnou odpovědnost.

Vzrůstající ztráta podpory ze strany voličů patřila rovněž k významným faktorům, které zhoršovaly vztahy mezi stranami vládní koalice. Lídři jednotlivých politických subjektů se snažili na společných jednáních prosazovat řešení, která by jim získala přízeň v prostředí předpokládaného elektorátu, často však proti vůli a v rozporu s politickými zájmy ostatních partnerů. Když se jim to nepodařilo na standardních grémiích – na Koaliční radě, na zasedáních vlády, ve výběrech parlamentu –, buď obviňovali ostatní z neplnění dří-

ve dohodnutých slibů a z nerespektování jejich „společensky naléhavých“ požadavků, nebo přicházeli přímo do pléna NR SR s vlastními iniciativními návrhy, jež s ostatními nekonzultovali a stále častěji se je pokoušeli prosadit i s přispěním opozice.

Nízké preference podněcovaly spory mezi stoupenci různých myšlenkových proudů i v jednotlivých stranách vládní koalice. Veřejně prezentovaná nejednota ještě více zhoršovala jejich obraz u veřejnosti. Rovněž to přispívalo k tomu, že jejich bývalí i potenciální sympatizanti se obraceli na jiné politické subjekty, které veřejnosti předkládaly své programy a metody jejich prosazení v kompaktnější podobě a srozumitelnějším jazykem než strany vládnoucí garnitury. Jejich zklamání voliči zvyšovali volební preference především nově založených subjektů slovenské politické scény – strany SMER a ANO.

S vydatným přispěním kampaní opozičních politiků se ve společnosti šířily pochybnosti o skutečných záměrech vládních stran zejména v otázkách privatizace nejlukrativnějších podniků. Jejich kritici je obviňovali ze snahy o dosažení osobního prospěchu a z rozprodeje národního bohatství cizím společenstvem s cílem obohatit se. Státní zájem jim byl prý cizí. Možnost hledání opory u opozičních politiků od poloviny roku 2001 dost často naznačovali především představitelé SDL a SOP, jejichž přístupy k privatizaci přirozených monopolů se nejvíce blížily k názorům vedení HZDS–LS. Ostatní koaliční partneři je podezírali z toho, že si připravují východiska k povolební spolupráci s pravděpodobným vítězem příštích parlamentních voleb. Pro pravicové strany (snad kromě několika politiků KDĽ) byla jakákoli forma politické spolupráce s HZDS–LS i nadále naprosto nepřijatelná. V první polovině volebního období se tímto principem téměř ortodoxně řídili v podstatě všichni koaliční politici. S blížícím se termínem nových parlamentních voleb se však důslednost při aplikaci této zásady úměrně s ochabující soudržností vládní koalice oslabovala.³¹

POSÍLENÍ MEZINÁRODNÍHO POSTAVENÍ SR – NEJVÝZNAMNĚJŠÍ ÚSPĚCH VLÁDY M. DZURINDY

I přes časté krize a permanentní napětí ve vztazích mezi koaličními partnery se vládě *M. Dzurindy* nadále dařilo posilovat mezinárodní postavení země. Řada politiků členských států EU i USA projevovala proto o osud vládní koalice obavy, jelikož její rozpad mohl vyvolat politickou nestabilitu. Z jejich pohledu i nesvorná široká koalice byla lepší zárukou realizace integračních ambicí Slovenska, než jakákoli jiná alternativa. Premiér, místopředsedkyně vlády pro evropskou integraci,³² ministr zahraničních věcí i obrany, stejně jako prezident *R. Schuster*, předseda parlamentu *J. Migaš* a předsedové příslušných výborů NR SR udržovali dobré a prospěšné kontakty nejen s představiteli Evropské komise (EK), partnerských výborů a štábů NATO, ale i se státníky jejich členských států. Koncentrovali se na diplomatické styky zejména s těmi státy, které v příslušném pololetí EU předsedaly, nebo jejichž mise poskytovaly Slovensku významnou pomoc v jeho přípravě na členství v Severoatlantické alianci.

Předseda EK *R. Prodi*, komisař pro rozšíření EU *G. Verheugen*, zpravodaj Zahraničního výboru Evropského parlamentu (EP) pro Slovensko *J. M. Wiersma* a další funkcionáři Unie při každé příležitosti vyjadřovali podporu kabinetu *M. Dzurindy*, oceňovali jeho přínos v úsilí o pokrok v přípravě Slovenska na členství v EU. Významný podíl na dobrém hodnocení SR představiteli EU měl zejména hlavní vyjednávач a státní tajemník Ministerstva zahraničních věcí SR *J. Figel*. Záslouhou jeho týmu a díky koordinovanému postupu příslušných rezortů Slovensko dostihlo státy, které zahájily negociační proces o dva roky dříve. K 31. 3. 2002 se s třinácti předběžně uzavřenými kapitolami zařadilo mezi státy, které v předvstupním procesu s EU dosáhly nejlepších výsledků. Přitom pouze Slovensko s 26 předběžně uzavřenými kapitolami mělo podstatnější náskok.³³ Vláda SR si předsevzala, že během španělského předsednictví předběžně uzavře všechny kapitoly, které nemají finanční dopady. Zbývající, tj. regionální politiku, zemědělství a finanční a rozpočtovou oblast, by chtěla dokončit ve druhé polovině roku 2002, tzn. v průběhu dánského předsednictví. Slovenský parlament ze 119 zákoných norem, jejichž přijetí předpokládá

acquis, k 15. 3. 2002 schválil již šedesát. Během svého funkčního období by měl rozhodnout ještě o dvaadvaceti, což by zaručovalo splnění závazků, vyplývajících z revidovaného dokumentu *Partnerstvo pre vstup*.

Po změnách ve vedení Ministerstva obrany SR (MO SR) na počátku roku 2001, kdy odpovědnost za rezort převzal bývalý slovenský velvyslanec v Praze *J. Stank*,³⁴ se výrazně zvýšila kvalita a intenzita příprav země na členství v NATO. Prosadil, aby se druhým státním tajemníkem MO SR stal *R. Káčer*, který sehrál velmi důležitou roli při implementaci vojensko-politických principů Severoatlantické aliance do bezpečnostní politiky SR. Rekonstruované vedení rezortu obrany připravilo základní doktrinní dokumenty – *Bezpečnostní, Obrannou a Vojenskou strategii Slovenské republiky* – k projednání v parlamentu v takové kvalitě, která usnadnila jejich přijetí na bázi širokého konsenzu. Slovensko má tak poprvé ve své historii jasně definované své životní zájmy, bezpečnostní hrozby a odpovídající bezpečnostní i obrannou politiku státu. S mimořádně kladným ohlasem doma i v příslušných orgánech NATO se setkala koncepce reformy armády SR, obsažená v dokumentu *Ozbrojené sily Slovenskej republiky – Model 2010*.

SLOVENSKO MÁ VŠECHNY PŘEDPOKLADY, ABY PŘÍSTUPOVÝ PROCES DO EU ÚSPĚŠNĚ ZAVRŠILO

Vládní koalice v čele s *M. Dzurindou* dosáhla za tři roky svého působení řadu významných úspěchů při plnění programového prohlášení, jež přiblížily Slovensko k evropským a transatlantickým strukturám. Četné sliby se jí však nepodařilo splnit, nebo je nerealizovala na uspokojivé úrovni. Přes všechny hrozby vládních krizí, vnitrokoaličních konflikty, aféry či skandály a permanentní napětí téměř mezi všemi koaličními partnery dosáhla však nejpodstatnějšího; Slovensko je opět vnímáno jako nedílná součást středoevropského seskupení států, které mají dobré předpoklady stát se v dohledné době členem EU. Současně je označováno za jednoho z nejnákladnějších kandidátů přijetí do Severoatlantické aliance.

Když však hodnotíme jeho připravenost a analyzujeme jeho předpoklady pro členství v NATO i v EU v kontextu delšího časového horizontu a s přihlédnutím k dynamice možného vnitropolitického vývoje, objeví se řada otazníků a zneklidňujících pochybností. Poměrně vysoké tempo nápravy minulých chyb, a proto nikoli vždy důsledné odstraňování problémů, které způsobily, že Slovensko před několika lety ztratilo v integračním směřování krok se svými partnery z visehradské čtyřky, zanechaly své negativní stopy. Současná vládní koalice za opatření, která přijala v zájmu stabilizace ekonomiky na makroekonomické úrovni a ve snaze překonat zaostávání za svými sousedy, zaplatila značně vysokou politickou daň v podobě ztráty přízně velké části svých voličů. Tak vysokou, že někteří její členové se po příštích parlamentních volbách do parlamentu zřejmě ani nedostanou.

Křehkost výsledků v přípravě SR na přijetí do EU a do NATO spočívala především v nedostatečně rozvinutém potenciálu hmotných i lidských zdrojů, nezbytných k hlubšímu zakotvení vytvořených struktur a k zajištění nezvratnosti pozitivních procesů, které nastartovala vládní koalice *M. Dzurindy*. Úspěšný rozvoj některých oblastí, zejména hospodářství, je podmíněn mnoha faktory, z nichž část není ovlivnitelná pouze vnitřními poměry, ale závisí též na vývoji mezinárodních trendů. Mimořádně velká otevřenost malé slovenské ekonomiky a současně její vysoká závislost na exportní výkonnosti několika podniků vytvářejí podmínky pro její snadnou zranitelnost a pro vznik krizových jevů v sociální sféře. U velké části populace převládala apatie a nezájem o veřejné aktivity. Společenská atmosféra, která se vyznačovala zklamáním z nenaplněných očekávání spojovaných se současnou vládou,³⁵ vytvářela příznivou půdu pro volební úspěch opozičních politiků, zejména pak těch, kteří měli sklon k populismu.

Nejfrekventovanější otázka, týkající se nejbližších perspektiv Slovenska, kterou si kladli nejen slovenští občané, jejich politici a publicisté, ale i vedoucí funkcionáři orgánů EU a NATO a představitelé jejich členských států, zněla zřejmě takto: *Podarí se úspěšně zavr-*

šit celý proces, jehož dosavadní fáze posunuly Slovensko v jednáních o přijetí do EU na úroveň sousedů z visegrádské čtyřky a v přípravě na členství v NATO jej zařadily mezi nejzřetlivější kandidáty druhé vlny rozšiřování?

Orgány EK konstatovaly, že Slovensko nejen plní politická kritéria, ale v roce 2001 znamenalo i výrazný pokrok při dalším upevňování a prohlubování stability institucí garantujících demokracii, právní stát, lidská práva, respektování a ochranu menšin. Významné zlepšení dosáhlo ve struktuře a fungování administrativy a při vytváření právního rámce pro decentralizaci veřejné správy. Byl přijat zákon o státní službě. „Nyní je třeba náležitým způsobem uplatňovat legislativu s cílem zabezpečit, aby veřejná správa řádně plnila klíčovou roli, kterou má ve fungující demokracii založené na principech právního státu a při podpoře přístupového procesu“,³⁶ konstatovali autoři dokumentu *Strategie rozšiřování Evropské unie* z 13. 11. 2001.

Ocenili, že slovenské orgány učinily významné kroky k posílení nezávislosti soudnictví a že došlo k dalšímu pokroku v boji proti korupci. Tato oblast však i nadále vyvolává vážné znepokojení. Intenzivní, na mnoha frontách vedený boj proti korupci by měl v příštích dvou letech patřit k důležitým úkolům státních i samosprávních orgánů, a to nejen z hlediska požadavků přístupového procesu, ale především jako důkaz odhodlání ozdravit společenskou morálku a vytvořit příznivé prostředí pro zahraniční i domácí investory.

Slovenská vláda v uplynulých třech letech učinila řadu pozitivních opatření k ochraně menšinových práv, a to i ve vztahu k Romům. Nejen EK, ale i experti dalších mezinárodních organizací vycházeli z toho, že lhůty pro řešení této otázky se nedají vtěsnat do termínů spojovaných s očekávaným rozšířením EU. Strategii kabinetu *M. Dzurindy* v této oblasti označili za správnou. Má-li být však dostatečně úspěšná, vyžaduje v realizační fázi větší důslednost a další finanční prostředky.

Pravidelná zpráva EK za rok 2001 potvrdila hodnocení Slovenska jako země s fungující tržní ekonomikou.³⁷ Pokud vynaloží další úsilí v souvislosti „s krátkodobou fiskální konsolidací a s přípravou a úplnou realizací plánovaného programu strukturálních reforem, mělo by být schopno čelit konkurenčním tlakům a tržním silám v rámci Unie v krátkodobém horizontu“,³⁸ předpokládali její autoři.

Slovensko bylo přes řadu kritických konstatování zařazeno mezi deset kandidátských zemí, jež mají reálnou naději, že za předpokladu úspěšného dokončení předvstupních rozhovorů a zvládnutí další fáze příprav budou doporučeny příští Pravidelnou zprávou EK (za rok 2002), aby s nimi byly na konci dánského předsednictví předvstupní rozhovory uzavřeny a aby se v roce 2004 staly členy EU. Z toho vyplývá, že rok 2002 bude nejen závěrečnou fází negociací SR s EU, ale i klíčovým obdobím, v jehož průběhu se fakticky rozhodne o tom, zda se dostane na seznam zemí, jež budou v rámci „velkého třesku“ přijaty v roce 2004 za členy EU. O tom by měla rozhodnout Evropská rada koncem tohoto roku. Její verdikt by měl být pro Slovensko podle dosavadního vývoje a trendů, které jej mohou ovlivnit, příznivý.

OHROZÍ VÝSLEDEK PARLAMENTNÍCH VOLEB POZVÁNÍ SLOVENSKA DO NATO?

Odpověď na otázku, zda Slovensko obdrží na pražském summitu Severoatlantické aliance pozvánku, aby se připojilo k Washingtonské smlouvě, se bude formulovat zřejmě v poněkud dramatictější atmosféře, než tomu bude v souvislosti s přijetím do EU.³⁹ Tempo jeho příprav na členství v NATO se v roce 2001 výrazně zvýšilo a jejich kvalita se nesrovnatelně zlepšila. Funkcionáři NATO oceňovali zejména skutečnost, že rozhodování o klíčových otázkách transformace ozbrojených sil a o změnách v bezpečnostním a obranném systému vycházelo z konsenzu koaličních i hlavních opozičních politických stran. Rostla i podpora ze strany občanů. Podle výsledků lednového průzkumu veřejného mínění v roce 2002 vstup Slovenska do NATO podpořilo již 61 % dotázaných. Severoatlantická rada na svém zasedání 22. 3. 2002, kterého se zúčastnil jak ministr zahraničních věcí, tak i ministr obrany SR, schválila definitivní znění *Zprávy o pokroku SR v přípravě na*

členství v NATO společně s jejím širším hodnocením. Konstatovala přitom plnou spokojenost s výsledky, jichž v tomto směru dosáhla. Výsledek tohoto jednání by měl být nejdůležitějším podkladem základního doporučení pro pražský listopadový summit.

Všeobecně se uznává, že Slovensko patří k nejlépe připraveným kandidátům na plnění závazků, které pro ně z případného členství v NATO vyplynou. Účast slovenských vojáků na mírové misi v Kosovu v rámci česko-slovenského praporu KFOR potvrzuje odhodlání země aktivně se v přiměřeném rozsahu podílet na zajištění bezpečnosti evropského kontinentu. Přestože proces přípravy na členství probíhal v souladu s dohodnutými programy (PRENAME) a plány (MAP) a představitelé Severoatlantické aliance jej hodnotili velmi kladně, nejdůležitější událost, která může ovlivnit rozhodování členských států o přijetí SR do NATO, se asi uskuteční až v září 2002. Tou budou pravidelné parlamentní volby.

Z průzkumů veřejného mínění provedených v roce 2001 a počátkem letošního roku vyplynulo, že tabulku voličské přízně dlouhodobě suverénně vedla hlavní opoziční strana HZDS-LS. Na druhém místě, i když s kolísavými výsledky, se pravidelně objevovala strana SMER. Nově založená ANO spolumajitele soukromé televize Markíza P. *Ruska*, kterou lze rovněž považovat za opoziční politický subjekt, se brzy po svém vzniku v květnu 2001 dostala přes pětiprocentní práh zvolitelnosti do parlamentu a od té doby tuto pozici neopustila. SNS jako jediná opoziční strana, která v posledních měsících v důsledku vnitřního rozkolu a po vytvoření konkurenční *Pravej SNS* (PSNS) *J. Sloty* zaznamenala značný propad volebních preferencí, je stejně kvůli svému programu pro ostatní politické subjekty v roli koaličního spojence zatím nepřijatelná.

Z vládních stran získává v průzkumech veřejného mínění pouze SMK stabilní podporu, která je dokonce o něco vyšší než výsledek, jehož dosáhla v posledních parlamentních volbách (9,12 %).⁴⁰ Kolísavým projevům voličské přízně se těší KDH. Původně slibné volební preference premiérový SDKÚ začaly během roku 2001 klesat, avšak od ledna 2002 opět mírně rostou. V případě, že by ve volbách dosáhla podobný výsledek, jaký zaznamenala v březnovém průzkumu veřejného mínění, prezident *R. Schuster* by asi nemohl jejího lídra pověřit sestavením kabinetu. SDL, která byla v roce 1998 druhou nejsilnější koaliční stranou, s výsledky, jichž dosahovala koncem roku 2001 a počátkem roku 2002, by se do parlamentu ani nedostala. Zdá se, že se jí nepodaří již zmobilizovat svůj voličský potenciál, aby tuto hrozbu odvrátila. Téměř jistě se to však nepovede SOP, jejíž politici by se mohli stát poslanci jen na kandidátce jiné strany.

Jaký závěr lze z toho vyvodit? Vládní koalici se zřejmě nepodaří ve zbývajících měsících před konáním pravidelných parlamentních voleb radikálním způsobem změnit percepci svého vládnutí voliči. I kdyby se jí to povedlo, parlamentní většinu by asi bez spojení se stranou SMER nedosáhla. Programová blízkost ANO a SDKÚ naznačuje, že za této málo pravděpodobné situace by se mohla stát vládním subjektem i *Ruskova* aliance. Za optimálních okolností by jí mohla být i SMK. Tato konstelace by podle uvedeného březnového průzkumu veřejného mínění získala v parlamentu 95 křesel (bez SMK však jen 70), což by značně usnadnilo rozhodování účastníků pražského summitu o pozvání Slovenska do NATO. Garantovala by, že by své závazky nového člena NATO plnilo stejně důsledně a transparentně, jako se vypořádalo s partnerskými cíli v období přípravy na členství.

Podle dosavadního vývoje volebních preferencí a aktuálních vztahů mezi jednotlivými politickými subjekty se jako pravděpodobnější jeví jiná povolební spojení. O jejich reálné podobě však rozhodnou až voliči. V podmínkách vnitropolitického vývoje Slovenska a aktuálního rozložení politických sil jsou představitelné různé aliance. Nelze ale vyloučit ani vznik nových předvolebních koalic, které by mohly dosavadní vyhlídky některých politických subjektů značně korigovat. (Nejčastěji se vzpomíná možnost vytvoření pravicové koalice SDKÚ, SMK, KDH, ANO a DS. KDH však účast v ní dosud kategoricky odmítá.) Je téměř jisté, že bez strany *R. Fica* se žádná varianta povolebního vládního seskupení neobejde.

S poměrně značnou mírou probability je možné očekávat, že se představiteli vítězné HZDS–LS podaří sestavit vládu a vytvořit parlamentní většinu se stranou SMER a s dalším politickým subjektem. Je téměř jisté, že účastníkem takové koalice by nebyla na jedné straně SNS a na druhé straně SMK a zřejmě ani ANO a SDKÚ.

Otázka, jak by asi vznik vládní koalice v čele s HZDS–LS ovlivnil závěry listopadového pražského summitu NATO týkající se Slovenska, patří v poslední době ve slovenských hromadných sdělovacích prostředcích, ale i v zainteresovaných politických kruzích k nejfrekventovanějším. V případě, že jiné složení nebude při dodržení ústavních principů dosažitelné, je dost pravděpodobné, že v době konání tohoto zasedání bude stále ještě u moci kabinet *M. Dzurindy*, protože o nové vládě zřejmě nebude rozhodnuto. Parlamentní volby se mají konat v září 2002, a proto není vyloučené, že obtížná povolební koalici jednání nebudou do summitu ještě dokončena. Volební výsledek by proto jeho verdikt zřejmě neovlivnil.

Negativně by se do něj však mohl promítnout předvolební vnitřní vývoj v zemi v tom případě, pokud by se vyznačoval rysy politické nestability. Jejím symptomem by mohl být i rozpad nynější vládní koalice a nezbytnost vypsání předčasných voleb. Proto také generální tajemník NATO *G. Robertson* doporučoval, aby se o pozvání států, které by měly rozšířit Severoatlantickou alianci, rozhodovalo až těsně před pražským summitem, i když diskuze o konkrétním seznamu pozvaných by měla začít již na zasedání Severoatlantické rady na úrovni ministrů zahraničních věcí v islandském Reykjavíku v květnu 2002.⁴¹

Náměstek generálního tajemníka NATO pro politické záležitosti *G. Altenburg* při zahájení návštěvy monitorovacího týmu Severoatlantické aliance koncem ledna 2002 v SR zdůraznil nezbytnost kontinuity v bezpečnosti a zahraniční politice Slovenska. „*Nastoupili jste vynikající kurz a je nezbytné v něm pokračovat. Naším zájmem je, aby se tento trend v budoucnosti udržel*“,⁴² vyjádřil své mínění o předpokladech SR vysoký funkcionář NATO. Přitom zopakoval, že kromě odborné připravenosti i nadále budou důležitou roli sehrávat politická kritéria.

V tomto kontextu se mnoho měsíců spekovalo, jak by se do rozhodování nejvyšších představitelů Severoatlantické aliance mohla promítnout skutečnost, že by se představiteli HZDS–LS jako nejsilnějšímu politickému subjektu v příštích parlamentních volbách podařilo sestavit slovenskou vládu. Většina politiků vládní koalice označovala takovou variantu za jasnou příčinu zmaření další šance Slovenska stát se členem NATO. Jejich tvrzení byla však zjevně účelová a pramenila ze zájmu oslabit přitažlivost politického soka pro voliče a zdůvodnit svou cenu z hlediska budoucnosti Slovenska. V tomto směru jim významně pomáhala i četná prohlášení některých představitelů NATO či politiků jejich členských států. Generální tajemník Severoatlantické aliance *G. Robertson* při své návštěvě Prahy 21. 3. 2002 podporu vládě *M. Dzurindy* formuloval slovy: „*Pokud Slovinci chtějí vstoupit do NATO, musejí si zvolit strany, které je tam dovedou. Odpovědnost je pouze na nich. Já jim neříkám, jak by měli volit. Ať si vyberou, koho chtějí*.“⁴³

Je nepopíratelné, že HZDS–LS a zejména jméno jejího předsedy *V. Mečiara* vzbuzují nadále u mnoha politiků členských států NATO značnou nedůvěru. Jejich názor zcela nediplomaticky tlumočil nejvyšší reprezentant České republiky v NATO velvyslanec *K. Kovanda*, když na otázku novináře, co by způsobil návrat expremiéra, pokud jde o šanci SR dostat pozvání, stručně odpověděl: „*Mečiar je pro Slovensko stop. Tečka*.“⁴⁴ Své přesvědčení opřel o zásadu konsenzuálního rozhodování a o znění článku 10 Washingtonské smlouvy. „*Když říkám, návrat pana Mečiara do slovenské exekutivy by znamenal stop pro slovenský vstup do NATO, neznamená to nutně, že se na to tak dívá všech 19 členů. Stačí, aby to tak bral jeden. A určitě je minimálně jedna země, která se na to tak dívá*“,⁴⁵ objasnil své strohé zdůvodnění případného nepřijetí Slovensko do NATO český diplomat.

Méně příkře a s jistým prostorem pro víceznačné interpretace se k této otázce vyjádřil velvyslanec USA na Slovensku *R. Weiser*. „*Složení příští vlády ovlivní, zda pozvánku do NATO dostanete, nebo nikoli. V roce 1998 jste měli vládu, která měla jiné hodnoty než Se-*

verooatlantická aliance. *Když se situace zopakuje, zase nebudete pozváni. Když to bude vláda, která bude mít stejné hodnoty jako NATO, pozvánka přijde.*⁴⁶ Při doslovném chápání jeho slov by se dalo říci, že pouhá účast HZDS–LS v příští vládě by ještě nemusela být důvodem nesouhlasu USA s pozváním Slovenska do NATO. Vždyť „*situace z roku 1998*“ se určitě nebude opakovat již proto, že nejméně jeden účastník tehdejší vládní koalice se do parlamentu vůbec nedostane. Druhého – SNS – V. Mečiar jako koaličního partnera odmítl již na trnavském sněmu HZDS–LS v březnu 2000, pokud nezmění svůj postoj k členství Slovenska v NATO. Dodnes na něm v podstatě setrvává. A pokud jde o HZDS–LS, ta na tomto grémiu deklarovala, že „*jednoznačně podporuje integraci Slovenské republiky do NATO a do Evropské unie*“.⁴⁷ Zdůraznila, že plnohodnotné členství v NATO a v EU pokládá za národně-státní zájem a za nejvyšší prioritu zahraniční politiky SR. Navíc, její Republikové představenstvo se v Memorandu schváleném v červenci 2001 explicitně přihlásilo k hodnotám, „*kteří tvoří základ celého evropského integračního procesu*“.⁴⁸

Volnější interpretace slov amerického diplomata umožňuje dva výklady; buď bude příští vláda překážkou vstupu SR do NATO s jakoukoli účastí HZDS–LS, nebo pouze za předpokladu, že se premiérem stane opět V. Mečiar. Výhrady k osobě politika, jenž měl významný podíl na zmaření integračních šancí Slovenska, lze s jistou mírou tolerance vůči argumentům, vycházejícím z percepce jeho minulých selhání, pochopit. Zachová-li se však V. Mečiar jako státník, pak svůj návrat do exekutivy v zájmu Slovenska asi odmítne. Zřejmě i proto, že by sám těžce hledal dostatečně silného koaličního partnera. Pokud by ale o nepřijetí do Severoatlantické aliance měla rozhodnout skutečnost, že by se na jeho příští vládě podílela HZDS–LS bez svého předsedy, bylo by to v rozporu s hodnotami, na nichž je NATO založeno, a odporovalo by to i principům, podle nichž se má její rozšiřování řídit.

O co se tento názor opírá? Již minulé parlamentní volby na Slovensku probíhaly zcela v souladu s platnou legislativou a podle pravidel, která jsou běžná ve vyspělých státech. Byly tedy demokratické. Je proto vyloučené, že by po čtyřech letech vlády, jež se koncentrovala na rozvoj a upevnění demokracie, existovaly důvody, pro něž by se měla upírat ústavní práva vítězi voleb v roce 2002. Jestliže volební výsledky a politická vůle parlamentních subjektů umožní při respektování zákonů a demokratických pravidel sestavit vládu pouze za účasti HZDS–LS, pak to bude plně legitimní orgán vzešlý z demokratických voleb, jenž by měl dostat příležitost, aby dokázal to, co tvrdí, tj. že ctí hodnoty, na nichž je založena Severoatlantická aliance. Oponenti HZDS–LS však tento přístup odmítají. Argumentují tím, že země, jež se má zapojit do obranného společenství demokratických států, nemůže mít v čele vládu, na níž by se podílela strana autoritářského typu.

Kvůli stručnosti k tomu jen pár poznámek. Za čtyři roky, které byla HZDS–LS v opozici, neměla příležitost, aby své autoritářské sklony na centrální úrovni projevila. Její představitelé, kteří zvítězili v nedávných regionálních volbách v několika VÚC, vystupovali dosud v souladu s pravidly pluralitní demokracie. Za své působení v roli vedoucí síly předcházející vládní koalice před čtyřmi lety si asi přivlastek, označující despotické chování, jistě zasloužila. Tento politický subjekt měl však za dobu, která vyplňuje nejméně třetinu celkové existence samostatného Slovenska, dostatek času, aby se změnil nejen z hnutí na stranu, ale i z hlediska podstatnějších charakteristik. Navíc, celá společnost se stále ještě nachází v procesu transformace. Proč tedy upírat právo na vnitřní vývoj jedné z jejích největších politických stran, jejíž profil do značné míry kopíruje celospolečenský průměr.

Někteří stoupenci izolace HZDS–LS tvrdí, že neprovedla dostatečnou sebereflexi. Za prohřešky, jichž se v letech 1994–1998 dopustili politici tehdy ještě hnutí, není odpovědná HZDS–LS jako celek, ale konkrétní funkcionáři. Ti by měli na základě přesvědčivých obvinění nést plnou politickou (respektive trestní) odpovědnost a nejen provádět sebereflexi. HZDS–LS nejen svými deklaracemi, memorandy, výzvami a podpisovými akcemi,

ale i konkrétními kroky demonstruje odhodlání podpořit integraci SR do NATO a do EU. Tím, že se její vedení distancovalo od dřívějšího koaličního spojence – SNS –, významně oslabilo pozice představitelů izolacionistického křídla uvnitř svých řad. Někteří z nich, i když se stali poslanci,⁴⁹ přestali se vyjadřovat k otázkám zahraničněpolitického směřování v dřívějším rozsahu a v duchu svých starých představ. Má-li se zájem o členství v NATO opírat o podporu alespoň 60 % občanů Slovenska, je nezbytné, aby se na zvýšení počtu těch, kteří se začleněním do NATO souhlasí, podíleli nejen voliči stran vládní koalice, ale i hlavních opozičních sil.

* * *

HZDS–LS změnou přístupu k prosazování myšlenky členství SR v NATO jistě přispěla k tomu, že se podpora této ideje ve slovenské společnosti zvýšila ze 42 % v lednu 1999 na 61 % v lednu 2002.⁵⁰ To však neznamená, že je to pouze její zásluha. Veřejné mínění se mění v důsledku kumulovaného vlivu řady faktorů, mezi nimiž má významné místo především věrohodnost kroků učiněných kompetentními orgány směrem k členství v NATO. A zejména z tohoto základu by měla příprava rozhodnutí pražského summitu vycházet. „*Je žádoucí trvat na plnění kvantifikovatelných kritérií politické, hospodářské a vojenské připravenosti jednotlivých kandidátů a budoucí členy vybírat na základě jejich způsobilosti pro členství*“,⁵¹ doporučuje ve své studii po všestranné analýze dosavadních zkušeností a očekávaných postupů při rozšiřování NATO J. Šedivý.

Je nepopíratelné, že SR jako mezinárodněprávní subjekt vykonala v uplynulých letech, a to nejen za vlády M. Dzurindy, v rámci přípravy na členství v Severoatlantické alianci nejméně tolik jako většina ostatních kandidátských zemí, které zřejmě na pražském summitu pozvánku do NATO dostanou. Bylo by proto nespravedlivé trestat všechny občany státu za to, že část z nich (i když dost velká) projevuje sympatie k politickému subjektu, jenž v minulosti zklamal důvěru řady významných politiků členských států NATO i EU, avšak jejich nikoli. Podmiňování pozvánky Slovenska do NATO vyloučením nejsilnějšího politického subjektu z jeho příští vlády by odporovalo často zdůrazňované tezi, že do obranných paktů nevstupují politici ani politické strany, ale státy.

Mezi těmi zeměmi, které dostanou na listopadovém summitu Severoatlantické aliance v Praze pozvánku, aby se připojily k Washingtonské smlouvě, by tedy mělo být i Slovensko. Je dost pravděpodobné, že zejména nerozhodnutí voliči a ti, kteří dosud z různých důvodů odmítají přijít k urnám, pochopí poselství politiků členských států NATO a přispějí k tomu, aby na seznamu pozvaných bylo. Přijímací procedura, jejíž nejvýznamnější součástí je ratifikační proces, vytváří dostatečný časový i vyjednávací prostor, v němž mohou jednotlivé členské státy důkladně zvážit, zda každý z pozvaných bude přínosem pro kolektivní obranu, či nikoli.

Kdyby nejvyšší představitelé členských států NATO tuto příležitost Slovensku opět neposkytli, není vyloučené, že by mezinárodní ostrakizací HZDS–LS mohli podnítit vznik nežádoucích vnitropolitických důsledků, které by se mohly negativně promítnout do bezpečnostního prostředí středoevropského regionu. Důsledky nepřijetí Slovenska do NATO z důvodů malé důvěryhodnosti HZDS–LS a zejména jejího předsedy mohou být pro budoucí vývoj ve středoevropském regionu mnohem škodlivější, než kdyby bylo i za tohoto předpokladu vtaženo do obranného svazku demokratických zemí.

Každé rozhodnutí nejvyšších představitelů Severoatlantické aliance by mělo přispívat k upevnění politické stability nejen v oblasti její působnosti, ale i za jejími hranicemi. Takové kritérium jistě splní i to, které přijme listopadový summit ve vztahu ke Slovensku. Je však možné, že úvahy o pesimistickém scénáři byly zcela zbytečné, protože slovenští voliči pomohou prezidentu SR R. Schusterovi splnit závazek, který tak často v poslední době opakuje, totiž že svou zemi do NATO a do EU přivede. Nepřijetí do Severoatlantické aliance by nebylo jen prohrou jeho a politické elity Slovenska, ale i vážnou překážkou

v dalším pozitivním rozvoji středoevropského prostoru. Sekundárně by tedy vyloučení Slovenska z dalšího kola rozšiřování Severoatlantické aliance negativně ovlivnilo i bezpečnostní prostředí v regionu.

¹ Viz Leška, V.: Dostihne Slovensko své sousedy na cestě do Evropské unie? Mezinárodní vztahy, rok 2000, číslo 2, s. 47–61.

² Návrh Programového vyhlášení vlády Slovenskej republiky. Národná obroda, roč. IX, č. 269, Bratislava, 20. 11. 1998. Příloha DOKUMENT, s. 8.

³ Autor se různými aspekty důsledků rozdělení Československa z hlediska integračních ambicí následnických států zabýval např. v těchto pracích. Leška, V.: Společně do evropských struktur. Listy, roč. 25, č. 6, Praha, 1995, s. 6–16. Leška, V.: Rizika a naděje česko-slovenských vztahů pod zorným úhlem evropské integrace. In: Kučerová, S. (ed.): Českoslovenství jako součást evropanství – o vzájemnosti a svěbytnosti střední Evropy. Brno: Nakladatelství Konvoj, 1996, s. 222–234. Leška, V.: The Geopolitical Consequences of the Break up of Czechoslovakia. In: Link, P. – Samson, I. (eds.): The Geopolitical Position of Central Europe – Development Tendencies in the 21st Century. Výskumné centrum SFPA, Stredisko strategických štúdií MO SR, Friedrich Ebert Stiftung, Bratislava, 1998, s. 41–62. Leška, V.: ČR a SR – hraniční státy s rozdílným bezpečnostním statusem. In: Kučerová, S. a kol.: Bilance a výhledy středu Evropy na prahu 21. století. Brno: Nakladatelství Konvoj, 2000, s. 140–145.

⁴ K nejagilnějším vědeckým společnostem, které se těmto otázkám věnovaly, bezprostředně po listopadu 1989 patřilo Nezávislé združenie ekonómov Slovenska (NEZES). Již v roce 1990 zpracovalo pod vedením prof. Ing. Hvezdoňa D. Kočúticha, DrSc., představu o státoprávním uspořádání ČSFR v podmínkách tržního mechanismu. Ačkoli členy NEZES jsou ekonomové, těžiště svého úsilí o prosazování nezávislosti Slovenska spatřovali v politických řešeních, protože „prejudikují řešení státoprávní i ekonomická“. – Předslav Rady NEZES k esejí Kočútich, Hvezdoň D.: K tvorbe politicko-strategického programu Slovenska a Matice v ňom. Návrh politickej koncepcie. Bratislava, január 1991. I když se toto sdružení snaží i nadále vyvíjet odbornou činnost, v současnosti nepředstavuje vlivnou názorovou skupinu.

⁵ Intelektuálové s vypjatou národní orientací se soustřeďovali kolem Matice slovenské (MS), která se po vzniku samostatného státu pokoušela plnit roli ideového centra apoletů nezávislosti. Ideologie osobností, které v prvních letech samostatného státu vedly tuto instituci, byla založena na pilířích, které byly nejméně ve třech otázkách nekompatibilní s moderním středoevropským myšlením, tj. na pokusech o mytizaci starých dějin Slováků, na snaze o glorifikaci vzniku a existence slovenského státu z let 1939–1945, což bylo mj. i v rozporu se státní doktrínou nynější SR, a na antiintegračním úsilí, jehož projevem byla zejména teze o nepřipustnosti jakéhokoli přenášení práv suverénního státu na nadnárodní orgány. Pronárodně orientovaní politici se v roce 1996 pokusili zákonem zajistit MS exkluzivní postavení, jež by jí umožňovalo pod záminkou prosazování a ochrany národního principu diktovat ideologická hlediska jak při výchově mladé generace, tak i při rozvoji lidové kultury a zájmové činnosti. Viz Leška, V.: Slovensko '96: možné důsledky vnitropolitického vývoje a zahraničněpolitické orientace pro stabilitu střední Evropy. Studijní sešity ÚMV, Praha: ÚMV, 1997, s. 35.

⁶ Zosobněním tzv. slovenské cesty byl V. Mečiar, jenž byl od vzniku samostatného státu v roce 1993 v čele jeho vlády celkem 60 měsíců, které zanechaly na charakteru politické scény SR výrazné stopy. Jeho odpůrci, – opoziční politici, nezávislá média i mnohé vlivné osobnosti – pojmenovávají toto období a zejména s ním spojený styl vládnutí jako »mečiarismus«. – Bútorá, M. – Mesežnikov, G. – Bútorová, Z.: Diagnóza, ktorá nepustí. In: Jakoby, M. – Nižňanský, V. (eds.): Sluby a realita, slovenská ekonomika 1995–1998. M. E. S. A. 10, Bratislava, 1998, s. 11.

⁷ Pod pojmem politická kultura lze chápat jednak schopnost občanů hodnotit politické události a jejich protagonisty, jednak chování politických stran a jejich představitelů. Např. sociolog V. Krivý vysvětluje rozdílné postoje Slováků k ekonomické reformě v roce 1990 ve srovnání s Českou republikou mj. také „historicky zformovanými sociokulturními rysy, včetně slabší politické a vůbec občanské kultury“. – Krivý, V. – Feglová, V. – Balko, D.: Slovensko a jeho regióny. Bratislava: Nadácia Média, 1996, s. 33. Projevem „poměrně nízké politické kultury“ je např. i skutečnost, že velká část voličů HZDS–LS, ačkoli se seznámila s řadou nezákonných postupů jejích politiků či stoupců, jim nadále projevuje bezmeznou důvěru. Věrohodný obraz stavu politické kultury poskytuje parlament a jednotliví poslanci. Důkazem nepřilíš vysoké politické kultury je např. i značná absence poslanců na jednáních Národní rady SR, neplnění politických dohod, snaha o přijetí právních norem, zabezpečujících neoprávněné zvýhodnění zákonodárců po ukončení mandátu, či neochota přijmout jednoznačná pravidla zamezující střet zájmů. O obecné úrovni politické kultury např. svědčí i stav korupce a klientelismu ve společnosti. SR v roce 2000 zaujímala v hodnocení rozsahu korupce podle Transparency International poslední místo mezi státy visegrádské čtyřky, když v seznamu zemí celého světa zaujala společně s Argentinou, s Bulharskem, s Ghanou a se Senegalem podle indexu vnímání korupce (CPI) 52. příčku. Viz <http://www.transparency.sk/index-cpi.htm>

⁸ Počet poslaneckých klubů stran a hnutí vládní koalice vzrostl do 31. 1. 2002 z původních čtyř na pět, přičemž 15 zákonodárců, kteří byli zvoleni na jejich kandidátkách, se rozešlo se svými mateřskými politickými subjekty a zvolilo si status nezávislého poslance. Viz <http://www.nrsr.sk/>

- ⁹ Menšinová problematika je významnou součástí jak vnitropolitického vývoje Slovenska, tak i jeho zahraniční politiky. I přesto, že ve srovnání s předcházejícím obdobím vláda M. Dzurindy dosáhla v této oblasti řady pozitivních změn, mnohé otázky zůstaly otevřené a nedořešené. Vzhledem k velikosti maďarské menšiny (9,7 % z celkového počtu obyvatelstva SR) a v souvislosti s narůstajícími problémy zvěšující se romské menšiny „zůstává otázka postavení národnostních menšin ve SR jedním z nejdůležitějších společensko-politických problémů“. – Kollár, M. – Mesežnikov, G. (eds.): Slovensko 2001. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Bratislava: IVO, 2001, s. 156.
- ¹⁰ Hlavní vládní strana Slovenská demokratická koalícia (SDK) původně integrovala poslance, kteří byli členy Kresťanskodemokratického hnutia (KDH), Demokratickej strany (DS), Demokratickej únie (DU), Sociálnodemokratickej strany Slovenska (SDSS) a Strany zelených Slovenska (SZS). Premiér M. Dzurinda vytvořil v listopadu 2000 Slovenskú demokratickú a kresťanskú úniu (SDKÚ), v níž je většina ministrů, které do vlády nominovala SDK. Politické subjekty zastupující zájmy maďarské menšiny se spojily do Strany maďarskej koalície (SMK), která je společně s SDK, se Stranou demokratickej ľavice (SDL) a se Stranou občianskeho porozumenia (SOP) členem vládní koalice.
- ¹¹ Bývalý předseda KDH J. Čarnogurský již v srpnu 2000 hodnotil schopnost vládní koalice splnit svá původní předsevzetí poměrně skepticky. Předpokládal, že „koalice není schopna se dohodnout, rozhodnout, přijmout a prosadit nějaká opatření, které si slíbila před dvěma roky, ale je schopna dosáhnout pouze méně. Nakonec každá koalice je vlastně schopna udělat jen to, co je jejím společným jmenovatelem. Po dvou letech fungování vládní koalice se ukazuje, že společný jmenovatel je nižší, než jsme si mysleli, ale stále je vyšší než společný jmenovatel jakéhokoli jiného seskupení.“ – Národná obroda, roč. XI, č. 201, Bratislava, 31. 8. 2000, s. 4.
- ¹² K parlamentní opozici bezprostředně po volbách patřily Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS), které se v roce 2000 přetransformovalo na lidovou stranu (HZDS–LS), a Slovenská národná strana (SNS). R. Fico, předseda strany SMER (vznikla v prosinci 1999), vystupoval v roli opozičního poslance fakticky bezprostředně po svém odchodu z SDL. Jako opoziční strana se definovala i Aliancia nového občana (ANO), kterou v roce 2001 založil spoluzakladatel soukromé televize Markíza P. Rusko. Vstoupilo do ní několik poslanců, jež byli zvoleni na kandidátce SOP. Zpravidla opustili její poslanecký klub a zůstali nezávislími, avšak s jistou mírou loajality vůči vládní koalici. Ze SNS se v roce 2001 oddělila skupina politiků, která založila Pravú SNS (PSNS), jejíž zákonodárci se i nadále hlásí k opozici.
- ¹³ Pozitivní vývoj zahraničního obchodu neměl však trvalý charakter. V polovině roku 2001 se začala zpomalovat dynamika vývozu, přičemž dynamika importu se i nadále zvyšovala. Proto záporné saldo zahraničního obchodu za rok 2001 dosáhlo 98,2 mld. Sk a v meziročním srovnání vzrostlo o 232,2 %. Deficit běžného účtu ve třech kvartálech roku 2001 byl podle údajů NBS 54,7 mld. Sk, což odpovídalo 7,6 % HDP. Viz Slovenský mesačný spravodaj, január a december 2001. M. E. S. A. 10, Bratislava, 2001, s. 14 (január) a 2, 12, 13 (december).
- ¹⁴ Průměrný kurz SKK k dolaru v roce 1995 byl 29,7 : 1. V roce 2000 byl tento poměr 46,2 : 1. Viz tamtéž, február 2001, s. 2. V polovině ledna 2002 byl kurz SKK k dolaru 47,70 : 1 a vůči EUR 42,54 : 1. Viz Národná obroda, roč. XIII, č. 13, Bratislava, 16. 1. 2002, s. 17.
- ¹⁵ Viz Národná obroda, roč. XII, č. 262, Bratislava, 14. 11. 2001, s. 16.
- ¹⁶ Viz Národná obroda, roč. XI, č. 289, Bratislava, 15. 12. 2000, s. 8.
- ¹⁷ HDP SR rostl v roce 2001 i přes recesi v západní Evropě rychleji, než očekávali ekonomičtí experti a NBS. Výše jeho přírůstku představovala 3,3 %, přičemž v posledním čtvrtletí roku 2001 se zvýšil o 3,9 %. Viz Národná obroda, roč. XIII, č. 63, Bratislava, 15. 3. 2002, s. 10.
- ¹⁸ Viz Deník SME, roč. 10, č. 2, Bratislava, 3. 1. 2002, s. 14.
- ¹⁹ Viz Národná obroda, roč. XII, č. 19, Bratislava, 24. 1. 2001, s. 2.
- ²⁰ Viz Národná obroda, roč. XII, č. 66, Bratislava, 20. 3. 2001, s. 2.
- ²¹ Viz Deník SME, roč. 9, č. 293, Bratislava, 21. 12. 2001, s. 13.
- ²² Viz Stratégia pomoci Slovensku, kapitola V. Riziká, článek 70 dokumentu Svetovej banky, http://www.government.gov.sk/miklos/CAS_def-sk.doc
- ²³ Podle výsledků průzkumu, který ve dnech 1.–11. 3. 2002 provedl Ústav pre výskum verejnej mienky pri Štatistickom úrade SR (ÚVVM ŠÚ SR), by HZDS–LS volilo 30,3 % respondentů, stranu SMER 16,9 % a SMK 13,8 %. Do parlamentu by se ještě dostaly SDKÚ (11,6 %), KDH (5,1 %), ANO (5,1 %). Zákonem stanovenou pětiprocentní hranicí pro vstup do NR SR by nepřekročily: SNS (4,7 %), KSS (2,5 %), SDL (2,3 %), Prává SNS (2,3 %), DS (1,2 %). Ve výsledcích tohoto průzkumu se již neuváděly údaje o straně STRED ani o SOP. Nerozhodnutých bylo 13,2 % dotázaných a voleb by se neúčastnilo 16,7 % respondentů. Viz Národná obroda, roč. XIII, č. 64, Bratislava, 16. 3. 2002, s. 2.
- ²⁴ Viz údaje Centra pre hospodársky rozvoj, odhady podle Business Central Europe za rok 2000. Národná obroda, roč. XII, č. 133, Bratislava, 11. 6. 2001, s. 5.
- ²⁵ Viz Deník SME, roč. 9, č. 194, Bratislava, 22. 8. 2001, s. 7.
- ²⁶ Viz <http://www.mod.gov.sk/>
- ²⁷ Přestože „reforma veřejné správy nikdy nebyla explicitní podmínkou vstupu Slovenska do EU“ – jak tvrdí analytik Výskumného centra Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku v Bratislave (SPPA) V. Bilčík ve své studii Integrácia Slovenska do Európskej únie (In: Kollár, M. – Mesežnikov, G. (eds.): Slovensko 2001. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Bratislava: IVO, 2001, s. 359) –, v přípravě SR na členství v EU představovala jeden z klíčových kroků, směřujících k zefektivnění státní a veřejné správy a k jejímu přiblížení ke

standardům EU. Potvrzuje to i konstatování Pravidelné zprávy EK za rok 2001 v části Kritéria členství: „Významný pokrok se dosáhl ve vztahu ke struktuře a fungování státní a veřejné správy. Byl přijat právní rámec decentralizace veřejné správy a zákon o státní službě...“ – http://www.vlada.gov.sk/eu/dokumenty/sprava_sk.doc

- ²⁸ Legislativní zabezpečení reformy veřejné správy bylo zahájeno 5. 7. 2001 přijetím zákona o vytvoření osmi vyšších územních celků, ačkoli vládní návrh předpokládal vznik dvanácti. Klíčový zákon o přesunu kompetencí ze státní správy na orgány samosprávy parlament přijal 20. 9. 2001. NR SR potom do 3. 10. 2001 k těmto zákonům připojila i další právní normy, které vytvořily předpoklady pro konání dvoukolových voleb do orgánů samosprávy VÚC. Proběhly 1. a 15. 12. 2001.
- ²⁹ Viz Pravda, roč. XI, č. 265, Bratislava, 19. 11. 2001, s. 1–2.
- ³⁰ Viz Národní obroda, roč. XIII, č. 52, Bratislava, 2. 3. 2002, s. 2.
- ³¹ Potvrzením ochabující koaliční jednoty bylo např. i tajné hlasování o prvním slovenském ombudsmanovi. Přesto, že se strany vládní koalice shodly na společném kandidátovi (svůj postoj k němu nedefinovala jen SDL), parlament nakonec schválil kandidáta opozice. Výsledek hlasování vyvolal v politických kruzích obavy, zda se vláda M. Dzurindy udrží do řádných parlamentních voleb u moci. Do značné míry je rozptýlilo mimořádné zasedání parlamentu 21. 3. 2002, na němž se poslanci HZDS–LS pokusili vyslovit nedůvěru kabinetu M. Dzurindy. Očekávali, že jejich návrh podpoří i poslanci SDL, respektive dalších koaličních stran. Jejich test byl neúspěšný.
- ³² Místopředsedkyní vlády pro evropskou integraci se stala 30. 5. 2001 M. Kadlečíková, která v této funkci vystřídala P. Hamžíka. Prezident R. Schuster jej odvolal na návrh premiéra M. Dzurindy. Měl být politicky zodpovědný za netransparentní přidělování prostředků poskytovaných SR z fondů EU. Hlava státu současně s M. Kadlečíkovou jmenovala novým ministrem vnitra SR I. Šimka, který v této funkci vystřídal L. Pittnera, jenž dobrovolně (na radu premiéra) abdikoval.
- ³³ Viz <http://www.europa.sk/>
- ³⁴ J. Stank vystřídal 3. 1. 2001 ve funkci ministra obrany SR P. Kanise, který abdikoval pod tlakem podezření z korupce. Významným důvodem jeho odchodu byla však zejména nespokojenost s výsledky, jichž jeho rezort dosahoval v oblasti transformace ozbrojených sil.
- ³⁵ Sociologové M. Velšic a O. Gyárfášová z Inštitútu pre verejnú otázku ve své studii Rozdiely v „blbej nálade“ před volbami (Deník SME, roč. 10, č. 20, Bratislava, 24. 1. 2002, s. 24) uvádějí, že nejpočetnější skupinu voličů stran vládní koalice tvořili občané, kteří svá očekávání s jejím nástupem k moci spojovali s otázkami sociálně-ekonomického charakteru (zvýšení životní úrovně očekávalo 58 %, snížení nezaměstnanosti 54 % a oživení ekonomiky 49 %). Pro většinu z nich (82–92 %) se tato očekávání však nenaplnila.
- ³⁶ Stratégia rozširovania, Správa o pripravenosti jednotlivých kandidátskych krajín, 13. novembra 2001, <http://www.vlada.gov.sk/eu/>
- ³⁷ EK označila Slovensko za zemi s fungující tržní ekonomikou již v roce 2000 v dokumentu Stratégia rozširovania, Správa o pripravenosti jednotlivých kandidátskych krajín, 8. novembra 2000, http://integracia.government.gov.sk/Dokumenty/strategia_rozširovania_20001108/index.shtml
- ³⁸ Stratégia rozširovania, Správa o pripravenosti jednotlivých kandidátskych krajín, 13. novembra 2001, <http://www.vlada.gov.sk/eu/>
- ³⁹ Někteří politici vládní koalice, ale i EP upozorňovali na to, že by EU mohla případné nepozvání Slovenska do NATO interpretovat jako neplnění politických kodaňských kritérií. Kdyby se jejich varování potvrdilo jako oprávněné, ani závěrečná fáze přístupového procesu SR do EU by se neobešla bez vážných komplikací. Většina funkcionářů EU však zdůrazňovala, že rozšiřování NATO a přijímání nových členů do EU jsou zcela samostatné procesy, které se řídí naprosto jinými pravidly, a proto by se neměly vzájemně podmiňovat.
- ⁴⁰ Viz poznámka č. 24.
- ⁴¹ Viz Národní obroda, roč. XIII, č. 14, Bratislava, 17. 1. 2002, s. 9.
- ⁴² <http://rfe.slobodka.org/programs/dompolitika/2002/01/20020131110619.asp>
- ⁴³ Lidové noviny, roč. XV, č. 69, Praha, 22. 3. 2002, s. 2.
- ⁴⁴ Deník SME, roč. 9, č. 287, Bratislava, 14. 12. 2001, s. 3.
- ⁴⁵ Tamtéž.
- ⁴⁶ Pravda, roč. XII, č. 5, Bratislava, 7. 1. 2002, s. 4.
- ⁴⁷ Politická deklarácia HZDS, prijatá v Trnave, 18. marca 2000, <http://www.hzds.sk/>
- ⁴⁸ Memorandum HZDS k integrácii Slovenskej republiky do NATO a EÚ (14. 7. 2001). In: tamtéž.
- ⁴⁹ Např. A. M. Húska, D. Slobodník, který 13. 12. 2001 zemřel, a R. Hofbauer.
- ⁵⁰ Podle výsledků průzkumu veřejného mínění, který provedla agentura MVK v lednu 2002, vstup SR do NATO by určitě podpořilo 27,8 % dotázaných a spíše podpořilo 33,2 %. Viz <http://www.mod.gov.sk/>. ÚVVM provedl podobný průzkum koncem listopadu a počátkem prosince 2001. Rovněž ten potvrdil stoupající podporu vstupu Slovenska do NATO. Z analýzy výsledků vyplynulo, že se výrazně zvýšila zejména mezi stoupenci HZDS–LS – z 22 % na 34 % a SNS – ze 16 % na 32 %. Viz Deník SME, roč. 10, č. 292, Bratislava, 20. 12. 2001, s. 2.
- ⁵¹ Šedivý, J.: Dilema rozšiřování NATO. Praha: ÚMV, 2001, s. 120.